

JÁN ČARNOGURSKÝ

A Rerum novarum és a Kommunista Kiáltvány

Kit igazolt a történelem?

Napjainkban, a biztos remények és biztos kételkedések korában, jól tesszük, ha megismerkedünk kipróbált értékekkel, melyek a reménytől a kételkedésen át konstruktív megoldásokhoz vezethetnek el bennünket. De mit tekinthetünk kipróbált értékeknek? Ezen a földrészen és ebben az évszázadban a kipróbált értékek kínálata túlságosan is bőséges volt. Túlságosan is gyakran kötődött egy-egy államcsínnyel kezdődött és államcsínnyel végződött uralkodó rendszerhez.

A keresztény erkölcs etikai princípiumai viszont az egyes emberek magánéletében megerősítették örök érvényüket. Az elmúlt rendszer negyven éven át sanyargatta a vallást, de nem hogy nem sikerült megsemmisítenie, hanem látnia kellett, hogy a társadalomban még szilárdabban gyökeret vert. A rendszernek nem sikerült a tömegeket az úgynevezett kommunista erkölcs szerint formálnia. A mi országunkban negyven évig az az alaptétel uralkodott a társadalomban, hogy a szocializmus a legfőbb érték, az utolsó tizenkét évben pedig egyenesen a létező szocializmusról beszéltek, arról a szocializmusról, amelyet mindannyian a saját bőrünkön éreztünk. A létező szocializmus fogalmának megalkotása nem bizonyult jó taktikai lépésnek a kommunista ideológusok részéről, mert azáltal közel hozták a valóságot az ideálshoz, és lemondtak a valóság és ideál, az elmélet és gyakorlat között meglévő dialektikus különbségről, a cél és a körülhatárolt tevékenység távolságáról. Evvel lehetővé tették, hogy mindenki a szocializmus alapeszméjének hiányosságaiént értelmezze a mindennapi élet elkerülhetetlen nehézségeit. Jelenleg a szocializmus kritikájának lehetőségei kimeríthetetlenek, mivel a szocializmus gyakorlatának hosszú évei alatt világossá váltak összes hiányosságai. Ezek a hiányosságok már a szocializmus születésének pillanatában megvoltak, már akkor megvoltak, amikor még csak az elmélet létezett, és az egész egyetlen kiáltványra korlátozódott. De látta-e és megnevezte-e akkor ezeket valaki?

A kereszténységben és különösen a katolikus egyházban régi hagyományokkal büszkélkedhet a szocialista típusú elmélet és gyakorlat. Itáliában már a XII. században létrejöttek koldulórendek a közös munka és a közös imádkozás céljából. Szent Morus Tamás megírta az *Utópiát* és a szerzetes Tommaso Campanella *A napvárost*. Ezekre a művekre emlékezni kellett, amikor eljött a marxizmus próbatétele. A katolikus egyház szembe is helyezkedett a marxista szocializmussal, amikor a múlt század második felében kezdte megosztani a nyugat-európai

értelmiség figyelmét. A katolikus szociális doktrína pillére a szocializmus ellen a *Rerum novarum* enciklika volt, melyet XIII. Leó bocsátott ki 1891-ben. A mi szocializmusunknak is megvolt a tartóoszlopa: a kommunista párt manifesztuma, a *Kommunista Kiáltvány*, melyet 1848-ban adtak ki, és amely a híressé vált mondattal zárult: Világ proletárjai egyesüljete!

Játsszunk el velük és állítsuk szembe a két dokumentumot. Állítsuk szembe a kiindulási pontokat, az elemzéseket valamint a javasolt megoldásokat, és jelenlegi tapasztalataink alapján tekintsünk visszafelé; tegyük fel a kérdést, mely megoldások voltak sikeresek és melyek nem. A két dokumentum közül melyiket igazolta a történelem?

A két dokumentum kiindulási pontja azonos: mindkettő megállapítja, hogy a társadalom két osztályra oszlik, a szegényekre és a gazdagokra, és mindkettő látja a munkások nyomorát. A *Rerum novarum* így ír: egy igen kisszámú rendkívül gazdag ember rákényszerített egy majdnem a rabszolgasághoz hasonló elnyomást a proletárok végtelen sokaságára. A *Kiáltvány* hasonlóképpen látja a helyzetet: a munkások ...nemcsak a burzsoá osztálynak, a burzsoá államnak rabszolgái, hanem napról napra, óráról órára ki vannak szolgáltatva a gépnek, a felügyelőnek és mindenekelőtt a burzsoá vállalkozónak. Az *enciklika* és a *Kiáltvány* tehát megegyeznek abban, hogy nem a munkások helyzetétől elszigetelt problémáról van szó, hanem a teljes társadalmi rend általános és közös problémájáról. A két dokumentum között meglévő azonosság azonban itt be is fejeződik, és a felvetett kérdésekre adott megoldási javaslataik már valóban ellentétesek.

Mindkét javaslat a magántulajdonból indul ki, illetve abból, hogy hogyan működik a magántulajdon a társadalomban.

A kommunisták számára a magántulajdon valami rossz: szerintük a magántulajdon teszi lehetővé az ember ember általi kizsákmányolását; sőt, nemcsak hogy lehetővé teszi, hanem ösztönzi is. Megrontja a családi kapcsolatokat, függésbe hozza és eltörzítja az érvényben lévő jogot, a társadalom uralkodó ideológiáját, a kultúrát és a művészetet. Konkurrenciaharcot idéz elő, e harc pedig gazdasági válsághoz vezet, melyben megsemmisül a nemzeti vagyon nagy része. A magántulajdonon alapuló társadalmi rend éppen a versengés és válságok miatt kevésbé hatékony, és végül megakadályozza a társadalom fejlődését. A *Kiáltványban* a kommunisták saját elméletüket egyetlen mondatban foglalják össze: meg kell szüntetni a magántulajdont. Nem általában kell megszüntetni, hanem azonnal (vagy fokozatosan?) államosítani kell. Ezt olvashatjuk a *Kiáltványban*: A proletariátus a politikai hatalmat azáltal fogja megszerezni, hogy a termelési eszközöket az állam kezében összpontosítja; ez a tulajdonjog erőszakos megszerzésén keresztül történik, növelve a nemzeti vállalatok számát. A proletariátus mindezt azzal a céllal teszi, hogy a termelőerőket a lehető leggyorsabban megsokszorozza.

Az *enciklika* kedvezően tekint a magántulajdonra. A magántulajdon lehetővé teszi, hogy az ember anyagi biztonságot szerezzen magának és családjának, jobban ösztönöz a munkára; az ember természetes jogai közé tartozik, az intelligenciával és az értelemmel szerzett alkotás. Biztosítja az ember jövőjét, és szabad választásaihoz megteremti az alapokat. A magántulajdon megelőzi az államot. A magántulajdon eltörlésével általánossá válna a zűrzavar, és ez a polgárokat kemény és láthatatlan rabszolgaságba hajtaná. Kevesebb tápot kapna az egyének leleményessége és munkakedve, és így elapadnának a gazdaság forrásai. A *Rerum novarum* bevezető részét azzal a megállapítással zárja: a magántulajdon megdönthetetlen jog.

A tulajdonhoz szorosan kötődik a társadalmi egyenlőség és egyenlőtlenség kérdése.

A kommunisták a magántulajdon felszámolásától várják a társadalmi osztálykülönbségek megszűnését és az egyenlőség kezdetét: egyenlő kötelező munka mindenki számára, ahogy a *Kiáltvány* állítja.

A *Rerum novarum* nem hisz a teljes társadalmi egyenlőség megvalósíthatóságában: a tulajdon egyenlőtlensége az intelligencia és a fizikai adottságok egyenlőtlenségéből ered, de a tulajdon egyenlőtlensége nincs a társadalom kárára, sőt arra készíti az embereket, hogy osszák meg egymás között a munkát, és így elégítsék ki különböző szükségleteiket.

A két dokumentum különbözősége a javasolt és eltervezett társadalmi megoldásban éri el tetőfokát.

A kommunisták gyors megoldást ígérnek: a forradalmat. Hisznek abban, hogy a lehető leggyorsabban le kell rombolni a fennálló burzsoá társadalom alapjait, és létre kell hozni a proletárdiktatúrát, melynek segítségével meg lehet teremteni az emberek által megálmodott földi paradicsomot. A *Kiáltvány* gazdag képekben írja le a proletárforradalmat: az a szerepe, hogy megsemmisítse mindazt, ami mind ez ideig védte és fenntartotta a magántulajdont; a proletariátus nem tud felemelkedni, ha nem repíti a levegőbe a hivatalos társadalmat alkotó egész osztályszerkezetet. A kommunisták nyíltan kijelentik, hogy céljaikat csak az eddig érvényben levő társadalmi rend erőszakos megsemmisítésével tudják elérni. A forradalomban „a proletárok csak láncukat veszíthetik el.”

Az *enciklika* nem törekszik megsemmisíteni semmit a fennálló társadalomban. Figyelmeztet arra, hogy az emberi életben mindig lesznek nehézségek, és hogy a földi paradicsom nem fog megvalósulni. Mindazonáltal csökkenteni lehet a meglévő nehézségeket, és bizonyos esetekben meg is lehet őket teljesen szüntetni, de nem osztályharcra, hanem a munkások és vállalkozók, a munka és a tőke közötti együttműködéssel. Javulás csak fokozatosan valósulhat meg, és három intézmény kell hozzá: az egyház, az állam és a szakszervezetek.

Az egyház az evangéliumból kiindulva mutatja meg a társadalmi rend erkölcsi princípiumait; ezek közül legfontosabb a gazdaság alárendelése a természetes élet parancsainak, a munkások és a munkaadók szerződéses kötelezettségeinek kölcsönös tiszteletbentartása, a kétkezi munka és a szegénység megbecsülése, valamint a tulajdon révén történő önkényes kizsákmányolás korlátozása, és a legszegényebbek megsegítése a leggazdagabbak bevonásával.

Ez az utolsó pont mindig minden szocialista nyílvevő céltáblája volt. Természetes önmagában nem lenne hatékony, hogy áthidalja a tulajdonban meglévő különbségeket, viszont egy működő társadalomban az állami segítség megfelelő kiegészítést jelent a leggyengébb társadalmi osztályok számára. A karitatív tevékenységnek az a legfőbb tulajdonsága, hogy kiiktatja a bürokráciát és nincs szüksége hosszú közvetítésre. A legutóbbi tíz évben ez a tevékenység a nemzetközi segélynyújtás fontos eleme volt a harmadik világ országainak megsegítésére. Etiópia és Mozambik kormányai bizonyíthatják, milyen szerepet vállaltak egyének valamint Nyugat-Európa, Amerika és Japán magánintézményei éhező népüknek élelmiszersegélyekkel való ellátásában. Hasonlóképpen Teréz Anya a megmondhatója, hogy a magánadományok miként mozdítják elő misszionáriusi munkáját. A nyugati országok magánvállalatai és vegyesvállalatai tanulmányi ösztöndíjakat, projekteket és tudósokat finanszíroznak a szocialista országokban.

Az állam kényszerítő tevékenységgel beavatkozik, amikor a közjót valami fenyegeti; az államnak a társadalom minden osztályával törődnie kell, de mindenekelőtt a rászoruló munkásokkal, mert ők vannak a legjobban kiszolgáltatva az igazságtalanságoknak. A szerződéses szabadság nem abszolút: a szabad szerződések ürügyén a vállalkozók nem kényszeríthetik méltatlan munkafeltételekre a munkásokat. A munkásnak joga van ahhoz, hogy igazságos bért kapjon, azaz olyan bért, amely méltó életet biztosít neki és családjának. Az adóknak viszont méltányosnak kell lenniük a magántulajdon lényegét illetően.

A munkások érdekeinek védelmében a fő feladat a szakszervezetekre hárul. A munkásoknak arra kell törekedniük, hogy létrehozzák saját szakszervezeteiket, mert ha „a testvért a testvér segíti az olyan, mint egy erődökkel ellátott város”. A szakszervezetek védik a munkásosztály és az egyének érdekeit. A szakszervezeteknek az államtól függetleneknek kell lenniük, és demokráciának kell uralkodnia bennük.

Most nézzük meg, milyen programot javasol a *Kiáltvány* a forradalom által létrehozott kommunista rendszer számára. Tíz pontban foglalhatjuk össze:

1. a földtulajdon kisajátítása
2. erősen progresszív adózás
3. az öröklési jog megszüntetése
4. a lázadók és az emigránsok tulajdonának elkobzása
5. a hitel központosítása az állam kezében
6. az összes közlekedési eszköz állami központosítása
7. az állami gyárak, a termelőeszközök megsokszorozása, a földek kollektív terv szerinti művelése
8. egyenlő kötelező munkavállalás mindenkinek, bérmunkás hadseregek felállítása a mezőgazdaságban is
9. a mezőgazdasági és az ipari munka egységesítése, megfelelő intézkedések a város és a falu közötti antagonizmus fokozatos felszámolására
10. minden gyermek számára ingyenes közoktatás, a gyermekmunka megszüntetése a gyárakban, az oktatás és a termelés összekapcsolása

Ennek a tízparancsolatnak a fényében Sztálin és Pol Pot voltak a legkövetkezetesebb marxisták.

Térjünk vissza kiindulási pontunkhoz. A két ellentétes elképzelés közül melyiket igazolta a történelem?

Ha a *Rerum novarum* által képviselt szociális koncepciót csupán a termelőeszközök magántulajdonán alapuló társadalmi rendszerre egyszerűsítjük le, ha csupán a gazdaságban és a társadalom szerkezetében végbemenő megfontolt állami beavatkozásokra, a szabad és független szakszervezetekre redukáljuk, akkor is azt kell mondanunk, hogy az így szervezett államok fölénye vitathatatlan a kommunista államokkal szemben. A Közös Piac országai jobb létfeltételek között élnek, mint a KGST országok, Nyugat-Németországban jobb az élet, mint Kelet-Németországban, Ausztriában, mint Csehszlovákiában, Tajvanban, mint a népi Kínában, Dél-Koreában, mint Észak-Koreában. De ez nem csupán a gazdasági statisztikákra érvényes, hanem az azokon kívüli területekre is. Vajon negyven év után, melyet a szocialistának nevezett rendszerben éltünk le, úgy érezhetjük-e, hogy ez a rendszer közelebb vitt bennünket a legszebb emberi látomáshoz, a szabadság látomásához?

Becz Judit fordítása